

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2025, s. 13: 729-761

Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesinde Nakdi Mutabakat ve “İne Satımı” İlişkisi
The Relationship Between Cash Settlement in Commodity Futures Contracts
and “Bay’ al-‘Inah”

Abdullah ONUR

Dr., Bağımsız Araştırmacı

Dr., Independent Researcher

abdullah.onur@hotmail.com.tr

ORCID: 0009-0000-9248-1195

DOI: 10.56720/mevzu.1593561

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 2 Aralık / December 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 4 Mart / March 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: Onur, Abdullah. “Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesinde Nakdi Mutabakat ve “İne Satımı” İlişkisi”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (Mart 2025): 729-761. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1593561>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Emtia vadeli işlem sözleşmesi vadeli işlem borsalarında gerçekleştirilen her iki bedelin de vadeli olduğu sözleşmedir. Bu sözleşme, ikinci dünya savaşı sonunda uluslararası para birimlerini Amerikan dolarına, doları ise altına bağlayan Bretton Woods anlaşmasının sona ermesinin ardından kullanılmaya başlanmıştır. Zira anlaşma sona erdiğinde emtia fiyatlarında aşırı dalgalanmalar meydana gelmiş ve bu dalgalanmaların meydana getirdiği risklerden korunma amacı hasıl olmuştur. Sözleşme; teknik yapısından dolayı fiziki teslim, ters işlem ve nakdi mutabakat olmak üzere üç farklı şekilde sonlandırılabilir. Bu sözleşmelerin nakdi mutabakatla sonlanması, taraflara daha az maliyetle emtianın fiyat riskinden korunma imkânı sağladığından oldukça önemlidir. Bu makale, nakdi mutabakatla sonlanan emtia vadeli işlem sözleşmesinin İslam hukukunda ele alınan îne satımına benzerliğini değerlendirmektedir. Bu kapsamda vadede taraflar arasında takas yapılmasının îne satımına benzerlikte ne tür bir sonuç doğuracağı meselesi hususi olarak incelenmiştir. Böylelikle, emtia vadeli işlem sözleşmesinin faiz işlemi için bir hile olup olmadığı izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmada ilk olarak emtia vadeli işlem sözleşmesinin nakdi mutabakatla sonlanmasına temas edilmiş ardından îne satımında takas konusu ele alınmıştır. Daha sonra nakdi mutabakatla sonlanan emtia vadeli işlem sözleşmesi ile îne satımı mukâyese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emtia vadeli işlem sözleşmesi, İne satımı, Nakdi mutabakat

Abstract

The commodity futures contract is defined as a contract executed on futures exchanges where both considerations are deferred. This contract was introduced following the termination of the Bretton Woods Agreement, which had pegged international currencies to the US dollar and the dollar to gold after World War II (1944). Upon the agreement's conclusion, extreme fluctuations in commodity prices were observed, necessitating protection against the risks posed by these fluctuations. Due to its technical structure, the contract can be terminated in three different ways: physical delivery, reverse transaction, and cash settlement. The termination of these contracts through cash

settlement is considered particularly significant as it provides parties with the opportunity to hedge against price risks of commodities at a lower cost. In this article, the similarity between commodity futures contracts terminated through cash settlement and the 'inah sale as discussed in Islamic law is examined. Within this context, the focus is placed on what kind of implications would be generated by the clearing between parties at maturity in terms of similarity to the bay' al-'Inah. Thus, it is attempted to reveal whether the commodity futures contract is a subterfuge for the interest rate transaction. In this context, a detailed examination of the commodity futures contract terminated through cash settlement is first provided, followed by an in-depth analysis of the 'inah sale. Subsequently, a comparison is drawn between the commodity futures contract terminated through cash settlement and the 'inah sale.

Key Words: Commodity futures contracts, bay' al-'Inah, cash-settled commodity futures contracts

Giriş

Ticârî işlemlere konu olan emtia fiyatlarında istikrarın olmaması müteşebbisler için büyük riskler barındırmaktadır. Bretton Woods anlaşmasının sona ermesinden sonra ülke para birimleri ve emtia fiyatlarında alışılmışın dışında dalgalanmaların yaşandığı görülmüştür.¹ Üstelik bu durum zamanla müteşebbisleri zarara uğratacak bir noktaya ulaşmıştır. Emtia vadeli işlem sözleşmesi (EVİS), emtianın sürekli bir şekilde değişime uğramasının oluşturduğu riski azaltmak amacıyla özellikle 19. yüzyılda uygulanmaya başlanmıştır. Bu noktada EVİS'in nakdi mutabakatla sonlanması kritik bir öneme sahiptir. Zira emtianın taraflar arasında gerçek anlamda teslimi maliyetleri yükseltici bir etki yapmaktadır.

Standart niteliğe sahip hemen her türlü emtia üzerinde gerçekleştirilebilen EVİS borsalarda gerçekleştirilmesinden dolayı her ne kadar satıcı ile müşteri arasında gerçekleştiriliyor gibi gözükse de tarafların arasına takas merkezi dâhil olmaktadır. Ancak bu durum sözleşmeyi iki taraflı olmaktan çıkarma-

¹ Kuruç, Bilsay, "Bretton Woods Antlaşması'nın 70. Yılı", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 34/1 (2016), 5; Doğan, Buket, *Genel Olarak Türev Araç Sözleşmeleri ve Vadeli İşlem Sözleşmesine Hukuki Bir Bakış* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 1.

maktadır. Şöyle ki: bir sözleşme gerçekleştirileceği zaman takas merkezi, borsadaki istikrarı sağlamak için satıcıya karşı müşteri, müşteriye karşı ise satıcı olmaktadır.² Bundan dolayı çağdaş İslam hukuku araştırmacıları, nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’in İne satımına (beyu’l-İne) benzediğini iddia etmektedir.

Makalede nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’in iki kişi arasında gerçekleşen İne satımında olduğu gibi işlemin başında ve sonunda olacak şekilde iki akdi ihtiva etmesinden dolayı İne satışına benzerliği hususu incelenmektedir. Bu kapsamda nakdi mutabakatla sonlanan EVİS ile İne satımı mukâyese edilmiştir. Bu amaçla ilk bölümde konunun daha iyi anlaşılabilmesi için EVİS tanıtılmıştır. Tanıtılan EVİS’in İslam hukuku açısından meşruiyeti hakkında hem caiz olacağı hem de caiz olmayacağı şeklinde iki görüş bulunmasına rağmen³ bu durum çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiş ve sözleşmenin caiz olduğu varsayımıyla hareket edilmiştir. Zira caiz görülmezse nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’te gerçekleşen peşin nitelikli ikinci sözleşme, birinci sözleşme meşrû görülmediğinden caiz olmayacaktır. Araştırma sadece nakdi mutabakatın İne satımına benzerliğini incelemeyi amaçlamaktadır. İkinci başlıkta EVİS’in sonlandırılma yöntemleri ele alınmıştır. Bu bağlamda nakdi mutabakatla sonlandırmanın mahiyetine yer verilmiş ve iki kişi arasında gerçekleşen İne satımı ile nasıl irtibatlandırıldığına dikkat çekilmiştir. Akabinde İne mahiyetindeki satımlarda tarafların vadede takaslaşmasının fikhî analizi yapılmıştır. Daha sonra ise nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’in İne satımı niteliği taşıyıp taşımadığı İslam hukuku açısından değerlendirilmiştir. Makale,

² Heyet, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Yönetmeliği (V.İ.O.P.Y.), 28470 (17 Kasım 2012), 9; Eren, Erkan, *Türk Hukukunda Merkezi Takas Kuruluşları, Merkezi Karşı Taraf Uygulaması ve Tezgâh Üstü Türev Araçların Merkezi Takası* (Ankara: A.Ü.S.B.E., Doktora Tezi, 2019), 175; Chambers, Nurgül, *Türev Piyasalar* (İstanbul: Beta Yayınları, 2007); Khan, M. Fahim, *Islamic Future and Their Markets* (Cidde: Islamic Development Bank Islamic Researc and Training Institute, 2000), 63. Onur, Abdullah, “Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesinde Tarafların Hukuki Konumunun İslam Hukukuna Göre Değerlendirilmesi”, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 9/2 (31 Aralık 2023), 219-231.

³ Emtia vadeli işlem sözleşmesinin fikhî analizi için bk. Özpolat, İbrahim, *İslam Hukuku Açısından Emtia Türev Sözleşmeleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023); Onur, Abdullah, *İslam Hukuku Açısından Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesi (Future İşlemler)* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in îne satımı niteliğini izah edip bu sözleşmelerin faiz amacıyla kullanılıp kullanılmayacağını ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir.

Makale, nakdi mutabakatla sonlanmanın şart koşulmadığı vadeli borsalarda gerçekleştirilen EVİS'i konu edinmektedir. Zira nakdi mutabakatla sonlanmanın taraflara şart koşulması durumunda ilgili bölümde zikredildiği üzere kumar anlamının gerçekleştiği çoğunluk hukukçu ve İslam hukukçusu tarafından ifâde edilmektedir.

Literatür Değerlendirmesi

Yapılan literatür incelemesinden elde edilen bulgulara göre EVİS'i inceleyen çalışmalar üç başlık altında kategorize edilebilir. Bunlardan birincisi finans ikincisi pozitif hukuk üçüncüsü ise çağdaş İslam hukuku literatürüdür. Makalede ele alınan "îne satımı", İslam hukukunda incelenen akitlerdendir. Bundan dolayı konu, finans ve pozitif hukuk literatüründe ele alınmamıştır. Ancak îne satımının faizle irtibatlandırılması, bu akdi İslam hukuk literatüründe mahzurlu akitler arasında önemli bir konuma getirmiştir. Bundan dolayı çağdaş İslam hukuk literatüründe özellikle modern akitler ele alınırken îne satımına benzememesi hususuna dikkat edilmektedir. Bu bağlamda nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in îne satımına benzerliği, çağdaş İslam hukukçuları tarafından değerlendirilen konulardandır.

Yapılan araştırmalar neticesinde bazı çağdaş İslam hukukçularının, nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in îne akdine benzemesi meselesini, vadeli işlem sözleşmesini ele aldığı çalışmalarının alt başlıklarında incelediği görülmüştür.

Konu ile ilgili olarak Lâhim, nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'te tarafların, vadede ilk sözleşmedeki ödemesinden ya daha fazla ya da daha az aldığını belirtir. Ancak o, bu durumun tam anlamıyla îne satımına benzemediğini belirtip özünde îne satımına benzerlik barındırdığını ifâde ederek daha fazla bir açıklamada bulunmaz.⁴ Çalışmanın beyu'd-deyn konusunu geniş bir şekilde incelemesine rağmen EVİS'te îne satımı konusunu özet bir şekilde ele alması, meselenin net bir şekilde anlaşılmasının önünde engel olmaktadır.

⁴ Lâhim, Usâme b. Hamûd b. Muhammed, *Beyu'd-deyn ve tatbîkâtühü'l-muâsıra fi fihî'l-İslâmî* (Riyad: Darü'l-Meymân, 1433), 1/637.

Özpolat, nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'i mürekkeba akit olarak görmekte ve faiz amacı barındırdığını iddia etmektedir. Bunun gerekçesini ise vadede taraflardan birinin İne satımına benzer şekilde fazlalık elde etmesine dayandırır. Bununla birlikte müellif, İne satımında taraflardan birinin diğer tarafa nakit verip daha sonrasında vadeli olarak daha fazlasını tahsil ettiğini belirtmekte hemen akabinde ise nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'i bu uygulamaya benzetmektedir.⁵ Araştırma EVİS'e oldukça detaylı bir şekilde yer vermekle birlikte bu sözleşmelerde İne satımının gerçekleşmesi durumunu özet bir şekilde ele almaktadır.

Âli Süleyman, her ne kadar EVİS'i caiz kabul etmediğinden dolayı nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'i caiz görmese de burada İne satımı niteliğinin bulunmadığını düşünür. Çünkü ona göre nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'te faiz kastı bulunmamaktadır. Zira ona göre nakdi mutabakatla sonlanan bu sözleşmelerin vadesinde takas gerçekleşmektedir. Ancak burada müşteri emtiayı satın aldığında semeni peşin olarak vermemekte bilakis sadece vadede takas gerçekleşmektedir. Zikredilen takasın ise diğer mezhep hukukçularından farklı olarak Malikî hukukçular tarafından İne akdi kapsamında değerlendirilmeyerek caiz kabul edildiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı o, nakdi mutabakatta gerçekleşen takasın, İne satımının yasaklık gerekçelerinden olan faize götürme durumunu engellediğini savunur. Çalışma, nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'te İne satımı hususuna geniş bir şekilde yer verdiği görünümü arz eder. Ancak eserin bu sözleşmelerde fazlalık almak isteyen tarafın bilinemediği ve her zaman için taraflardan birisinin fazlalık almadığı gibi konulara temas etmediği görülmüştür.

Bashir ve Azzâm, İne satımında faiz olasılığının kesin olduğunu ifade etmektedir. Ancak onlar, vadeli işlem sözleşmesiyle hiçbir kimsenin kredi elde etmek gibi bir amacının olmadığını iddia eder. Çünkü bu sözleşmelerin amacının kredi vermek değil riskleri yönetmek olduğunu ifade eder. Bundan dolayı onlar, nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'i “İne satımı” kapsamında

⁵ Özpolat, İbrahim, *Emtia Türev Sözleşmeleri*, 237.

görmez.⁶ Eserlerin nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'teki fikhî değerlendirmeleri, amaç açısından ele aldığı söylenebilir.

1. Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesi

Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesi⁷, "Vadeli işlem borsalarında iki taraf arasında gerçekleştirilen, standartlaştırılmış miktar ve nitelikteki fiziksel bir emtia veya emtia dayanak alınarak türetilen ürünün (varsayılan emtia), gelecekte belirli bir yer ve tarihte akit anında belirlenen bedel karşılığında değiştirilmesini öngören sözleşmedir.⁸ Çağdaş İslam hukuku literatüründe zikredilen bu tanımdan da anlaşılacağı üzere EVİS, vadeli işlem borsalarında iki taraf arasında emtia veya emtiadan türetilen ürün üzerine gerçekleştirilmektedir.

EVİS çeşitli amaçları gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Bunlar riskten korunma, spekülasyon ve arbitrajdır.⁹ Organize piyasalarda EVİS'i gerçekleştiren satıcı ve müşterinin ödeme yapmadığı durumlarda karşı tarafın hakkını korumak ve işlemlerin aksamadan devam etmesini sağlamak için teminat sistemi bulunmaktadır.¹⁰ Bu sistem başlangıç ve sürdürme teminatlarından oluşmaktadır. Başlangıç teminatı (initial margin), EVİS yapılabilmesi için satı-

⁶ Bashir, Muhammad Âmine, *Risk Management in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*, çev. Sak, Ali Kürşat, Karakaya, Gencay (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), 177.

⁷ Vadeli işlem sözleşmesi literatürde "futures" olarak da bilinmektedir. Futures ise sözlükte gelecek veya gelecekle ilgili gibi anlamlara gelmektedir. ("Future", 2023)

⁸ Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed, *Ahkâmü't-teâmül fi'l-esvâki'l-mâliyye* (Riyad: Kunûzu İşbiliyya, 2005), 922; Bayındır, Servet, "Katılım Bankacılığı İçin Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fikhi Açından İncelenmesi", *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*, haz. Aydın Yabanlı (İstanbul: Erkam Matbaası, 2009), 159; Lâhim, Usâme b. Hamûd b. Muhammed, *Beju'd-deyn ve tatbikâtühü'l-muâsıra fi fikhî'l-İslâmî* (Riyad: Darü'l-Meymân, 1433), 609; Durmuş, Abdullah, "II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi 'Günümüzdeki Meseleler'", *Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, ed. Bayyığıt, Mehmet (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınlar, 2016), 977, 978.

⁹ Penezoğlu, Yusuf Gökhan, *Hukukî Yönleriyle Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Müşteri ile Piyasa Üyesi Arasındaki İlişki* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

¹⁰ Erol, Ümit, *Futures Piyasaları: Teori ve Pratik* (Ankara: Türkiye Bankalar Birliği, 1994), 8; Ersan, İhsan, *Finansal Türeoler*, 9; Biket, Cahit Alkım, *Emtialara Dayalı Vadeli Enstrümanlar*, 23.

cı ve müşterinin aracısı tarafından¹¹ takas merkezine yatırılmak zorunda olunan meblağdır. Bu meblağın miktarı genelde sözleşmenin itibari değerinin küçük bir yüzdesi olmaktadır. (%5 gibi). Bu meblağ, takas merkezi tarafından teminat havuzuna aktararak saklanmaktadır.¹² Sürdürme teminatı (maintenance margin) ise teminat hesabındaki meblağın düşebileceği asgari tutarı ifâde etmektedir. Diğer bir ifâde ile teminat olarak bulundurulması gereken asgarî tutara denilmektedir.¹³ Hesaptaki meblağı sürdürme teminatının altına düşen taraf, takas merkezi tarafından teminat tamamlama çağrısı (margin call) alır ve kendisinden gerekli olan ek teminatı (değişim teminatı / variation margin) ödeyerek hesabı başlangıç teminatı düzeyine getirmesi istenir. Bu tutar, belirlenen vakte kadar ödenmezse takas merkezi, yükümlülüğünü yerine getirmeyen tarafın sözleşmesini sonlandırır ve gereken teminat miktarını teminat hesabından alır.¹⁴ EVİS’te her işlem gününün sonunda değişime uğrayan emtia fiyatı, takas merkezi tarafından belirlenir ve sözleşme fiyatına göre tarafların kâr veya zararı tespit edilir. Gün sonunda gerçekleşen bu işlem, gün sonu hesaplaşma veya günlük pazarı belirleme (marking to market) şeklinde isimlendirilir. Gün sonu hesaplaşma gerçekleştirildikten sonra takas merkezi, zarar eden taraftan zarar ettiği meblağı alıp kâr eden tarafa verir. Bu işlem “teminat mutabakatı” olarak isimlendirilir.¹⁵ Bu sayede sözleşme yeni fiyatlara uyarlanmış ve tarafların durumu öğrenilmiş olur. Böylece taraflar

¹¹ Buradaki araçların takas merkezine teminat yatırabilmeleri için takas üyesi olması gerekmektedir. Özşahin, A. Kerem, *Vadeli İşlem Sözleşmesinin Hukukî Niteliği* (Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 1999), 38.

¹² Ersan, İhsan, *Finansal Türevler*, 9,24; Tunalı, Esmâ, *Vadeli İşlemler Piyasaları ve Türkiye Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası VOB ile Londra Finansal Future ve Opsiyon Borsası LIFFE’nin Karşılaştırılması* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 95.

¹³ Tunalı, Esmâ, *Vadeli İşlemler Piyasaları*, 96.

¹⁴ Özşahin, A. Kerem, *Vadeli İşlem Sözleşmesi*; Chambers, Nurgül, *Türev Piyasalar* (İstanbul: Beta Yayınları, 2007), 14; Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed, *Ahkâmü’t-teâmül*, 995.

¹⁵ Sââtî, Aburrahîm Abdulhamîd, “Nahve müstekkât mâliyye İslâmîyye li-idarati’l-mehâtiri’t-ticariyye”, *Mecelletü Camiati’l-Melik Abdulaziz el-İslâmî* 11 (1999 1419), 40; Ersan, İhsan, *Finansal Türevler*, 21; Uzunoğlu, Sâdî, *Yeni Finansman Teknikleri* (İstanbul: Strata yayınları, 1998), 64.

arasında herhangi bir borç-alacak ilişkisi kalmaz. Bu uygulama sayesinde zararın çoğalmasa önlenerek tarafların ödememe riski asgari seviyeye indirilir.¹⁶

Çağdaş İslam hukukçuları EVİS'in fikhî boyutu hususunda ihtilaf halindedir. Onlardan bir kısmı her iki bedelin de vadeli olduğu sözleşmeleri (ibtidâu'd-deyn bi'd-deyn) caiz kabul etmediğinden dolayı EVİS'i caiz kabul etmez.¹⁷ Diğer bir kısmı ise her iki bedelin de vadeli olduğu sözleşmeleri caiz kabul ettiğinden belirli şartların yerine getirilmesi durumunda¹⁸ EVİS'in caiz olacağını savunur.¹⁹

¹⁶ Karadâğî, Ali Muhyiddin, "el-Esvâkû'l-mâliyye fi mîzani'l-fikhi'l-İslâmî", *Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî* 7/1 (1992 1412), 188; Chambers, Nurgül, *Türev Piyasalar*, 14; Ersan, İhsan, *Finansal Türevler*, 8.

¹⁷ Heyet, *el-Meaşîru's-Şerîyye (AAOIF)* (Manama: Heyetü'l-muhâsebe ve'l-mürâcea li'l-müessesati'l-mâliyyeti'l-İslâmîyye, 2010), 285,287; Heyet, *Karârât ve tavsiyyât* (Dımaşk: Dâru'l-kalem, t.y.), 7/1/139; Heyetü Râbitati'l-âlemi'l-İslâmî el-Macmau'l-fikhi'l-İslâmî, *Karârât* (Mekke: y.y., 1985), 7/1/123; Darîr, Sıddık Muhammed Emin, *el-Garâr ve eseruhu fi'l-ukûd* (Beyrût: Dâru'l-cil, 1990), 461; Karadâğî, Ali Muhyiddin, "1412-1992", 190; Osmânî, Muhammed Takî, *Buhûs*, 1/128, 130, 136; Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed, *Ahkâmü't-teâmül*, 944; Ebû Gudde, Abdüssettâr, "el-İhtiyârât fi'l-esvâki'l-mâliyye", *Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî*, (ts.), 335, 337; Hattâb, Kemâl Tefvîk, "Nahve Sûk Mâliyye İslâmîyye" (el-mu'temerü'l-âlemiyyi's-sâlis li'l-iktisâdi'l-İslâmî, b.y.: y.y., t.s.), 46; Lâhim, Usâme b. Hamûd b. Muhammed, *Beyu'd-deyn*, 1/652; Mîsâvî, Abdullah es-Sâdık, "el-Ukûdü'l-müstakbeliyye min manzûri's-Şerîati'l-İslâmîyye", *Mecelletü'l-ulumî'l-kânuniyye ve's-Şerîyye* 17 (2020), 47; Hasan, Ahmed Muhyiddin Ahmed, *Amelü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmî* (Mekke: y.y., 1984), 281; Durmuş, Abdullah, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 88.

¹⁸ Ne gibi şartların yerine getirileceği ile ilgili detaylı bilgi için bk. Onur, Abdullah, *Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesi*, 110, 113.

¹⁹ Feddâd, Ayyâşî, *el-Bey'u ale's-sifati li'l-ayni'l-gâibeti vema yesbütü fi'z-zimmeti* (el-Ma'hedü'l-İslâmî li'l-buhus ve't-tedrib, 1420), 113; Bayındır, Servet, "Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri", 185; Aktepe, İshak Emin, *Faiz ve Finansman Hadisleri* (İstanbul: Yedirenk, 2010), 202; Kamali, Muhammad Hashim, *Islamic Commercial Law An Analysis of Futures and Options*, çev. Lila, Nazan (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), 182; Bashir, Muhammad Âmine, *Risk Managament in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*, çev. Sak, Ali Kürşat, Karakaya, Gencay (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), 26; Özpolat, İbrahim, *Emtia Türev Sözleşmeleri*, 303; Akdemir, Caner, *İslam Hukukunda Beyu'l-ma'dûm ve Günümüz Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri Açısından İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 211,212.

2. Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesini Sonlandırma Yöntemleri

EVİS fiziki teslim, ters işlem ve nakdi mutabakat olmak üzere üç şekilde sonlandırılabilir. ²⁰ Fizikî teslimle sonlandırma (physical delivery) emtianın gerçek anlamda müşteriye teslim edilmesidir. ²¹ Bu sözleşmelerde vadede emtianın fizikî teslimi % 3 gibi bir oranda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu sözleşmelerde fizikî teslim, her iki taraf için de gerçekleşebilmekle birlikte sadece bir taraf için de söz konusu olabilmektedir. ²² Satıcının emtiayı takas merkezine teslim ederken müşterinin emtiayı takas merkezinden teslim alması fiziki teslimin her iki taraf için de gerçekleştiği anlamına gelir. Bununla birlikte satıcı emtiayı takas merkezine fiziken teslim edebilir ancak müşteri fiziken teslim almayabilir. Veya satıcı emtiayı fiziken teslim etmeyebilir ancak müşteri emtiayı takas merkezinden teslim alabilir. Bu durum, satıcı ve müşterinin EVİS’i takas merkeziyle gerçekleştirmesinin bir sonucudur. Çünkü EVİS iki aşamalı bir yapıda gerçekleşir. Birinci aşamada tarafların aracılığı ²³ arasında ön sözleşme yapılırken ikinci aşamada ön sözleşmedeki her bir taraf ile takas merkezi arasında asıl EVİS gerçekleştirilir. Bu durumda takas merkezi satıcıya karşı müşteri, müşteriye karşı ise satıcı olur. ²⁴ Ters işlemle sonlandırılma satıcı ve müşterinin; satılan veya satın alınan emtianın özellik, miktar ve vadesi aynı olacak şekilde ilk sözleşmenin karşı tarafını oluşturarak (müşteri ise satıcı, satıcı ise müşteri olarak) takas merkeziyle yeni bir sözleşme yapılmasını ifade eder. ²⁵ Nakdi mutabakatla sonlandırılma (cash delivery) ise sözleşmenin vadesinde emtianın uzlaşma fiyatı ile sözleşmede belirtilen fiyat arasındaki farkın, lehine olan tarafa verilerek sözleşmenin sonlandırılmasıdır. Uzlaşma fiyatı ile sözleşmede belirtilen fiyat birbirine denk ise taraflar arasın-

²⁰ Chambers, Nurgül, *Türev Piyasalar*, 9; Penezoğlu, Yusuf Gökhan, *Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, 71; Bak, Başak, “Borsa Opsiyon Sözleşmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64/4 (ts.), 71.

²¹ Chambers, Nurgül, *Türev Piyasalar*, 9.

²² Erol, Ümit, *Futures Piyasaları*, 24.

²³ Burada satıcı ve müşteri, aracılığı vasıtasıyla borsada ön sözleşme yaparlar. Ancak aracılardan da satıcı veya müşteriye temsil (vekâlet) etmesinden ve meselenin anlaşılmasında kolaylık olması açısından makalenin ilerleyen bölümlerinde araçlar zikredilmeden sadece satıcı ve müşteri belirtilmiştir.

²⁴ Emtia vadeli işlem sözleşmesindeki tarafların konumuyla ilgili detaylı bilgi için bk. (Onur, Abdullah, 2023, s. 219,231)

²⁵ Bak, Başak, “Opsiyon Sözleşmesi”, 71.

da herhangi bir nakit akışı söz konusu olmaz. Nakdi mutabakatla sözleşmenin sonlandırılabilmesi için sözleşmenin vadeden önce ters işlemle sonlandırılmaması ve fizikî teslimat talebinde bulunulmaması gerekir.²⁶ Bununla birlikte ters işlem ve nakdi mutabakatla sözleşmenin sonlanması durumunda fiziki teslimatın olmamasından dolayı taraflar maliyet avantajı elde etmektedir.²⁷ Bundan dolayı vadeli işlem boralarında sözleşmeler genellikle (% 97) ters işlem (reverse transaction) veya nakdi mutabakatla (cash delivery) sonlandırılmaktadır.²⁸

Makalede nakdi mutabakatla sonlandırmanın îne satımı niteliği inceleneceğinden nakdi mutabakatla sonlandırmanın hukukî anlamda açıklanması meselenin daha iyi kavranmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda nakdi mutabakatla sonlandırma, sözleşmenin vadesinde “satıcı ile takas merkezi” veya “müşteri ile takas merkezi” arasında yapılan peşin nitelikli yeni bir sözleşmeyi ifâde eder. Bu durumda gerçekleşen peşin nitelikli sözleşme iki şekilde ele alınabilir. Birincisine göre “yeni bir sözleşme” olması iken ikincisine göre “kabzedilmemiş malın satımı” olmasıdır. Her iki durumda da sözleşmenin konusu ilk sözleşmeden farklı veya ilk sözleşmeyle aynı olabilmektedir.²⁹ Nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’e şöyle bir örnek verilebilir:

Şu anda Ocak ayında olduğumuz varsayılırsa vadeli işlem borsasında satıcı ile müşteri, tonu 1.000 TL karşılığında on ton fındık için her iki bedelin de teslimi Ağustos ayının son günü olacak şekilde iradelerini belirtir (ön sözleşme). Bu durumda takas merkezi, yapılan sözleşmeye müdahil olarak satıcıya karşı müşteri, müşteriye karşı ise satıcı olur. Dolayısıyla sözleşme ile ilgili bir problem olması durumunda tarafların muhatabı takas merkezi olmaktadır. Sözleşmenin yapısı gereği hiçbir taraf bedeli karşı tarafa vermez. Vadede ise fındığın ton fiyatının 1.100 TL olduğu düşünülürse, müşteri kabzetmediği on ton fındığı,³⁰ peşin olarak 1.100 TL’ye satıcıya satar. Bu durumda her iki tarafın alacağı bedeller arasında takas gerçekleşir. Böylece alacağı fazla olan taraf

²⁶ Penezoğlu, Yusuf Gökhan, *Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, 71.

²⁷ Hacıoğlu, Müjgan, *Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Vadeli İşlemler Piyasalarında Risk Yönetimi* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 157, 158.

²⁸ Durmuş, Abdullah, “Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri”, 988.

²⁹ Özpolat, İbrahim, *Emtia Türev Sözleşmeleri*, 218.

³⁰ Veya kabzetmediği on ton fındığa denk bir fındığı yeni ve peşin bir sözleşmeyle

(müşteri) karşı taraftan (takas merkezi) fazla olan alacağını (100 TL) alır ve böylece taraflar yükümlülüklerini ifâ etmiş olur.

Nakdi uzlaşının³¹ şart koşulduğu veya bunun bir örf haline geldiği³² durumlarda mal teslimatının söz konusu olmadığı ve amaçlanmadığı bundan dolayı da sözleşmenin konusunun gerçek emtiaya dayanmadığı belirtilmektedir. Bu durumda dayanak malın fiyatı arttığında bir taraf, azaldığında ise diğer taraf kazanacak ve kaybeden taraf kaybettiği meblağı kazanan tarafa vererek mahsuplaşma gerçekleşecektir. Bundan dolayı nakdi mutabakatla sonlandırmanın şart koşulması durumunda emtia transferinden söz edilemeyecek olmasından dolayı asıl amaçlananın alış-veriş olmadığı ifâde edilmektedir. Çünkü onlara göre taraflar, kumarbaz gibi sıfır toplamlı bir oyuna girmektedir. Bu gerekçeyle de İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından nakdi mutabakatla sonlandırılan EVİS’in kumar unsuru barındırdığı kabul edilmektedir.³³ Ancak makalede nakdi mutabakatla sonlandırmanın faiz niteliği izah edilmeye çalışıldığından dolayı sadece İne satımıyla ilişkisine yer verilmiştir.

³¹ Nakdi uzlaşısı ile ters işlem ve nakdi mutabakatla sonlandırma yöntemlerinin her ikisi kastedilmektedir.

³² Lâhim, Usâme b. Hamûd b. Muhammed, *Beyu'd-deyn*, 2/650.

³³ Feyyâz, Atıyye, *Sûku'l-eoraki'l-mâliyye fi mizani'l-fikhi'l-İslâmî* (Kâhire: Dâru'n-Neşr li'l-Camiât, 1998), 15; Heyet, *Meayîru's-Şeriyeye*, 285; Heyet, *Karârât ve tavsiiyyât*, 7/1/139; Heyetü Râbitati'l-âlemi'l-İslâmî el-Macmau'l-fikhi'l-İslâmî, *Karârât*, 7/1/120,122; Osmânî, Muhammed Takî, *Buhûs*, 1/124,125,133; Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed, *Ahkâmü't-teâmül*, 815,946,980; Sellâmî, Muhammed Muhtâr, “el-İhtiyârât”, *Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî* 7/1 (1992), 172; Khan, M. Akram, “Commodity Exchange and Stock Exchange in Islamic Economy”, *The American Journal of Islamic Social Science* 5/1 (1988), 99; Khan, M. Fahim, *Islamic Future and Their Markets* (Cidde: Islamic Development Bank Islamic Researc and Training Institute, 2000), 25; Bayındır, Servet, “Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri”, 189,191,197; Penezoğlu, Yusuf Gökhan, *Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, 167; Bashir, Muhammad Âmine, *Risk Managament*, 37; Hasan, Ahmed Muhyiddin Ahmed, *Ameliü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmî*, 177; Demir, Koray, “Türev İşlemlerin Hukuka Uygunluğu Sorunu”, 189; Durmuş, Abdullah, “II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi ‘Günümüzdeki Meseleler’”, *Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, ed. Bayyığit, Mehmet (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınlar, 2016), 10,11; Lâhim, Usâme b. Hamûd b. Muhammed, *Beyu'd-deyn*, 1/423,649; Ebû Zeyd, Abdulazim, “et-Tahlilü'l-fikhi ve'l-makasid li'l-müştakkatü'l-mâliyye”, *Mecelletü Camiati'l-Melik Abdulaziz el-İslâmî* 3/27 (2014), 15; Mihnâ, Hâlid b. Abdurrahmân b. Nâsır, *el-Müştakkat mâliyye fihhiyye* (b.y.: y.y., 2013), 126.

3. İne satımı

İslam hukukunda İne satımı, beyu'l-İne kavramıyla ifâde edilir. Bey' (بيع), sözlükte mübâdele etmek, değiştirmek, satın almak ve satmak manalarına gelir.³⁴ İstilahta ise bir malı başka bir mal ile mübâdele etmek demektir. İne (عينة), sözlükte bir şeyin en iyisi, borç vermek, selef (borç verene herhangi bir menfaat sağlamayan borç), malın makbulü / kalitelisi, fazlalık (ribâ) anlamlarına gelmektedir.³⁵ İstilahta ise beyu'l-İne, "Kişinin bir malı başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satıp teslim ettikten sonra, yüksek olan bedel müşterinin zimmetinde borç olarak kalmak üzere, aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak satın alması veya bir malı peşin olarak satıp aynı malı yüksek fiyattan vadeli olarak satın alması" şeklinde tanımlanmaktadır.³⁶ İne satımında önemli konulardan birisi, satılan malın ilk satıcısına geri gelmesidir. Zira satıcı malı geri almak için satmaz. Bununla birlikte 1.000 TL'lik bir mal 1.200 TL'ye satıldıktan sonra müşterinin bu malı çarşı-pazarda 1000 TL'ye satmasında kerâhetin olmadığı ifade edilir.³⁷

İslam hukukçuları iki taraf arasında yapılan İne satımının iki şekilde gerçekleştiğini belirtir. Bunlardan birincisi kişinin (satıcı), mülkiyetinde bulunan bir malı karşı tarafa (müşteri) vadeli olarak satıp teslim ettikten sonra müşterinin bu malı satıcısına daha düşük bir fiyatla peşin olarak satarak arzuladığı meblağı elde etmesidir. İkincisi ise kişinin (satıcı), mülkiyetinde bulunan bir malı peşin olarak sattıktan sonra malı satın alanın (müşteri) aldığı malı vadeli ve daha yüksek fiyattan geri satarak arzuladığı meblağı elde etmesidir.³⁸

³⁴ Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi= el-Okyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 3278, 3279.

³⁵ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru İhyai't-türasi'l-Arabî, t.s.), 13/305.

³⁶ Apaydın, Yunus, "İne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/22/283; Bayındır, Servet, "Şafîî Fukahasının Beyu'l-İne hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslâmî Finans Piyasalarına Yansımaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013), 121.

³⁷ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz ed-Dımeşkî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Usâmeddin b. Muhammed Sâlih Ferfûr (Dımaşk: Ma'hedu Cemiyetü'l-Fethi'l-İslâmî, 1421), 4/279; Serenli, Mehmet Fatih, *İslam Hukukunda Beyu'l-İne Akdi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 49.

³⁸ Bayındır, Servet, *Fikhî ve İktisâdî Açından İslâmî Finans (Para ve Sermaye Piyasaları 2)* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 183.

İne satımının caiz kabul edilmemesinin gerekçelerinden biri Ebû'l-Âliye'nin Hz. Âişe'den naklettiği ve Hz. Âişe'nin olumsuz tavır takındığı rivayettir. Rivayet şu şekildedir:

"Zeyd b. Erkâm'ın ümmü veledi olan bir kadın, ona (Hz. Âişe) dedi ki:

Ey mü'minlerin annesi, Zeyd'e veresiye sekiz yüz dirheme ata vaktine kadar bir köle sattım. Sonra onu ondan altı yüz dirheme peşin satın aldım.

Hız. Âişe şöyle söyledi: Ne kötü bir satım, ne kötü bir alım yaptın! Zeyd'e, eğer teobe etmezse Rasûlullah (s.a.v.) ile yaptığı hacının ve cihâdının bâtil olacağını bildir. Kadın şöyle söyledi:

"Sermayemi (yani altı yüzü) alıp fazlasını geri vermem hakkında ne düşünüyorsunuz?" Tabi! Kime Rabbi'nden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, önceden verdiği kendinindir."³⁹

İslam hukukçuları in e satımının fikhî boyutu hakkında ihtilaf halindedir. Sahabeden Hz. Âişe, İbn Abbâs, Enes b. Mâlik ve Medîneli yedi İslam hukukçusundan Said b. Müseyyeb ile Kâsım b. Muhammed öncü olmakla birlikte Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Şa'î, İbrahim en-Nehâî, Süfyân es-Sevrî, Evzaî, Ebû Hanife, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel gibi İslam hukukçuları bu şekilde yapılan satışı (ine satışı) câiz kabul etmemiştir.⁴⁰ Onların bu husustaki görüşleri şöyledir:

³⁹ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalîm, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, thk. Âmir el-Cezzâr, Enver el-Bâz (b.y.: Dârü'l-vefa, 1426), 29/430; Hadisle ilgili Hanefî hukukçular şu sonuçlara ulaşmaktadır: 1. Rivâyetin râvîsi olan kadının (Ebû İshak'ın karısı Âliye binti Eyfe') rivayetiyle amel edilecek bir kimsedir. 2. Hz. Âişe, ifade ettiği hükmü Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duymuştur. 3. Hz. Âişe, rivayette ataya kadar vadeli ilk satışı değil daha azına geri satımın söz konusu olduğu ikinci satışı kınamıştır. Şafîi hukukçular ise şu sonuçlara ulaşır: 1. Rivâyetin râvîsi olan kadın tanınmayan bir kimsedir 2. Mesele iki sahabenin ihtilafına dayanır 3. Hz. Âişe, rivayette ataya kadar vadeli satışı kınamıştır. Detaylı bilgi için bk. Deniz, Birnur, *Osmanlı Öncesi Orta Asya Hanefî Fıkhdında İne Akdi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 54.

⁴⁰ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kurân* (Beyrût: Daru ihyâi türâsî'l-Arabî, 1405), 2/185,186; Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût* (Beyrût: Darü'l-Ma'rife, ts.), 13/122; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebû Bekir, *İlamü'l-muvakkîin an Rabbi'l-alemîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Mısır: b.y., 1955), 3/128; İnanır, Ahmet, *Osmanlı Fetoalarında Muâmele-i Şer'iyye Bey'i-ine* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 71.

Ebû Hanîfe'ye göre iki kişi arasında gerçekleşen îne satımı mahiyetindeki satışlar fasittir. Ancak ona göre araya üçüncü bir kişinin girmesi durumunda caiz veya sahih olacağı ifâde edilir.⁴¹ Yani Ebû Hanîfe'ye göre A şahsı, B kişisinden bir mal satın alır ve daha akit tamamlanmadan B kişisine daha düşük bir fiyatla geri satarsa sözleşme fâsit olur. Akit tamamlandıktan sonra daha düşük bir fiyatla satarsa caiz olmaz. Ancak daha yüksek bir fiyat karşılığı satarsa caiz olur. Ebû Hanîfe'nin görüşünü yansıtan metinlerden araya üçüncü bir kimsenin girmesi durumunda sözleşmenin caiz olacağı sonucu çıkmaktadır. Ancak bu sonucun muâvazasız ve doğal seyri içinde cereyan eden sözleşmelerde gerçekleştiği belirtilmektedir.⁴²

Ebû Yûsuf'a göre îne satımının mutlak manada caiz olduğu ifâde edilmektedir. Çünkü bu durum faizden kaçınmaya bir vesiledir. Bundan dolayı ona göre bu sözleşmeyi gerçekleştirenlerin sevap kazandığı savunulur. Ayrıca onun, pek çok sahabe tarafından faiz olarak addedilmeyen bu satışın gerçekleştirildiğini ve bundan dolayı da onların övüldüğünü ifâde ettiği iddia edilir.⁴³ Muhammed'e göre ise îne satımı, faizcilerin icât ettiği zemmedilmiş bir sözleşmedir. Çünkü o, Rasûlullah'ın (s.a.v.) "Îne alış-verişi yapıp öküzün kuyruğuna takıldığınız ve ziraate dalıp cihâdı terk ettiğiniz zaman Allah (c.c.) başınıza belâlar musallat eder ve dininize dönünceye kadar belâları kaldırmaz."⁴⁴ buyurarak îne satışını yasakladığını ifâde eder.

⁴¹ Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, 9/80, 81; Kâsânî, Ebû Bekr Alaaddin Ebû Bekr b. Mesud Ahmed el-Hanefî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-Şerai'* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1406), 5/199.

⁴² Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, 9/80,81; Kâsânî, Ebû Bekr Alaaddin Ebû Bekr b. Mesud Ahmed el-Hanefî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/199; Bâbertî, Ekmeleddîn, *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye* (Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.), 7/211.

⁴³ Bâbertî, Ekmeleddîn, *Înâye*, 7/211; Kâdhân, Ebû'l-Mehasin Fahreddin Hasan b. Mansur, *Fetâvâ Kâdîhan* (Kâhire: Muhammed Şâhin Efendi, 1865), 2/244. Ebû Yûsuf'un îne satımına cevaz verdiği görüşü Saffet Köse tarafından eleştirilmektedir. O, Ebû Yûsuf'un caiz olarak gördüğü satımın çoğunluk İslam hukukçuları tarafından caiz görülen teverruk olduğunu ifâde eder. Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 383. Serenli ise Ebû Yûsuf'un kanunî bir muâmeleyi kastettiğini iddia eder. Serenli, Mehmet Fatih, *Îne Akdi*.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshak el-Ezdî Dâvud es-Sicistânî, *Kitâbü's-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Daru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1419), "İcâre" 54; "Buyû" 56.

Hanefî literatüründeki nakillerden Hanefîlerin İne satışını, rivayette zikredilen hem ilk hem de ikinci sözleşmedeki rükünlerin kusursuz bir şekilde mevcut olup olmamasına göre değerlendirmedikleri sonucuna ulaşmaktadır. Onlar İne satışını, yukarıda zikredilen hadisteki Hz. Âişe'nin “satılıp teslim edilen malın henüz ücreti kendisine ödenmeden daha düşük fiyata satın alınmasındaki tavrına” göre değerlendirmekte ve fâsit hükmünü vermektedir.⁴⁵ Nitekim Cessâs, hadiste Hz. Âişe'nin aradaki fiyat farkının terk edilmesi hususunda faiz yasağıyla ilgili ayeti okumasını, onun bu durumu faizli işlem olarak gördüğüne delil olarak yorumlar ve Hz. Âişe'nin bunu Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitmiş olabileceğini ifade eder.⁴⁶ Ayrıca o, hadiste zikredilen ilk akitteki “ataya kadar vadeli satımı” Hz. Âişe'nin caiz gördüğünü iddia eder. Zira ona göre ataya kadar vadeli satım Hz. Âişe'ye göre caiz olmasaydı ikinci satım, ilk satıma binâen caiz olmazdı. Çünkü fasit satımla bir şey satın alındığında ve bu satın alınan şey üzerine ikinci bir satış işlemi yapıldığında ikinci satışın birincisinden dolayı yasaklanması gerektiğinde ihtilâf söz konusu değildir.⁴⁷ Ancak burada Hz. Âişe'nin “ne kötü sattın, ne kötü aldın” ifadesine bakılacak olursa onun iki akdi beraberce zemmettiği sonucuna ulaşılır.⁴⁸

Şeybânî, *Asl*'ın sarf bölümünde “Karz ve Sarf ile İlgili Meseleler” başlığı altında İne satımının yasaklığı hakkındaki rivâyetlere yer verir. Burada zikrettiği rivâyetlerden hasar sorumluluğu olmayandan kazanç sağlamanın ve menfaat sağlayan borcun yasaklığına ilişkin rivayetler sonraki dönem Hanefî hukukçular arasında İne satımının yasaklanmasının gerekçesinin “hasar sorumluluğu olmaksızın elde edilen kazanç” olarak tespit edilmesinde etkili olmuş

⁴⁵ İbn Hümâm, Kemaleddîn Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamîd, *Fethü'l-kadîr* (Beyrût: Darü'l-fikr, ts.), 6/435; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz ed-Dımeşkî, *Reddü'l-muhtâr*, 5/325; Apaydın, Yunus, “İne”, 22/22/284.

⁴⁶ Hz. Âişe'nin bu hükmü Hz. Peygamber'den işittiğini savunan diğer Hanefî hukukçular için bk. Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, 7/122.

⁴⁷ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kurân*, 2/185; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî, *Şerhu muhtasaru't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed, Said Bektaş (Beyrût: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, ts.), 3/78; Gözübenli, Beşir, “Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlilî bir Değerlendirme”, XI. *Vakıf Haftası Kitabı* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1994).

⁴⁸ Kâsânî, Ebû Bekr Alaaddin Ebû Bekr b. Mesud Ahmed el-Hanefî, *Bedâiu's-sanâî' fi tertibi's-Şerâi'* (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1406), 4/94, 95. Hz. Âişe'nin hangi akdi zemmettiği ile ilgili diğer görüşler için bkz. Deniz, Birnur, *İne Akdi*, 58, 59, 60.

tur.⁴⁹ Nitekim onlara göre satılan malın bedeli kabzedilmeden satıcının damânına girmemiştir. Bununla birlikte mülkiyetini devrettiği mal, kendisine döndüğünde semenin bir miktarı karşılıksız hale gelecektir. Bu ise satıcı açısından damânına girmeyen maldan kâr elde etmek anlamına gelir.⁵⁰ Bununla birlikte Bâbertî, malın satana geri dönmesi hususuyla ilgili takas yapılması kaydını da zikreder.⁵¹ Bu ise ikinci akitte semenin ödenmesi veya alacaklar arasında takas yapılmasının hükmü değiştirmeyeceği anlamına gelmektedir.

Malikî hukukçular, îne satımını caiz olarak görmemektedir. Onlar, bu türe giren akitleri malı satın alan kimsenin satıcısına veya vekiline satması anlamına gelen “beyu’l-âcâl” kapsamında değerlendirmekte ve îne satımının borçta fazlalık (faiz) meydana getirdiğini ifâde etmektedir.⁵² Nitekim bu durumda “kendisinden fayda elde edilen borç” şüphesi bulunmaktadır. Çünkü taraflardan birisi, karşı tarafa malın bedeli görüntüsü altında örneğin 50 TL borç vermiş ancak vadede 60 TL olarak geri almıştır.⁵³ Bundan dolayı onlara göre îne satımından elde edilen kâr faizdir. Bu durumda onu alan kimsenin geri vermesi gerekir. Bu akdin îne olarak isimlendirilmesi ise bedelin fiili olarak teslim edilmesinden dolayıdır.⁵⁴

⁴⁹ Kudûrî, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed, *Mevsûatü’l-Kavâidi’l-Fikhiyyeti’l-Mukârene et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirac, Ali Cum’a Muhammed (Kâhire: Daru’s-selâm, 2004), 5/2521; Serahsî, Ebü Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, 13/122.

⁵⁰ İbn Hümâm, Kemaleddîn Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamîd, *Fethü’l-kadîr*, 5/209.

⁵¹ Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *Înâye fî şerhi’l-Hidâye* (Beyrût: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2007), 6/69.

⁵² İbn Rüşd, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Mukaddimetü’l-mümehhidât* (Beyrût: Hacci-Muhammed, 1988), 538.

⁵³ Derdir, *Şerhu’-s-sağîr alâ ekrabi’l-mesâlik* (Beyrût: Muhammed Abdüsselâm Şâhin, 1995), 3/129.

⁵⁴ İbn Rüşd, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid* (b.y.: Dâru’l-mârifê, 1402), 2/142; Hattâb, Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruaynî, *Mevâhibü’l-celîl li şerhi muhtasarı Halîl*, nşr. Zekeriya Umeyrât (Riyad: Dâru âlemi’l-kütüb, 1416), 6/295; Apaydın, Yunus, “Îne”, 22/22/284; İbn Neccâr, Ebü Bekr Takiyyuddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz, *Münteha’l-irâdât fî cemî’l-Mukni’ meâ’t-tenkîh ve ziyâdât* (Osman en-Necdî haşiyesi ile basılmıştır), thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrût: Müessesetü’r-risale, 1999), 2/282.

Hanbelî hukukçulardan İne satımı ile ilgili en kapsayıcı değerlendirme İbn Teymiye ve İbn Kayyim'e aittir. Nitekim İbn Kayyim, Zeyd b. Erkâm'ın da diğer sahabe gibi İne satışını caiz görmediğini belirtmekte ve bu konuda sahabeye ve tabiûn nesillerinde icmâ olduğunu dile getirmektedir.⁵⁵ Hanbelî İslam hukukçularının çoğunluğuna göre İne satımının caiz olmaması için satıcının malı geri satın alması yeterlidir. Ayrıca onlara göre geri satın alınanın peşin veya vadeli olması arasında bir fark bulunmamaktadır.⁵⁶

Zâhirî⁵⁷ ve Şâfiî hukukçuların çoğunluğunun İne satımını caiz gördüğü ifade edilmektedir. Konu, Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde "beyu'l-âcâl (vadeli satış)" başlığı altında, Müzenî ve Mâverdi'nin eserlerinde "Bâbü'r-raculi yebû şey'an ilâ ecelin" başlığı altında, diğer Şâfiî eserlerinin hemen tamamında ise "kitâbü'l-buyû" da "babü'l-buyûi'l-menhiyyi anha" başlığı altında incelenmektedir. Şâfiî kendi görüşünü ispatlamak için muhaliflerinin görüşlerine destek olarak kullandığı Hz. Âişe'den nakledilen Zeyd b. Erkâm hadisini kullanır ve şöyle söyler: Bu rivayetin sâbit olduğu düşünülürse Hz. Âişe, Zeyd b. Erkâm'ı ata vaktine izâfe ederek yaptığı satıştan dolayı ayıplamış olabilir. Çünkü ata vakti meçhul olduğundan dolayı bizim cevaz vermediğimiz bir satımdır. Yoksa Hz. Âişe, Zeyd'i vadeli sattığını peşin olarak almasından dolayı kınamamaktadır. Şâfiî, meseleyi sahabenin arasındaki ictihâd farkı olarak telakkî eder ve şöyle devam eder: Sahabe bir konuda ihtilâfa düştüğünde biz, kıyasa uygun olanı tercih ederiz. Bu örnekte kıyasa uygun olan Zeyd b. Erkâm'ın görüşüdür. Zira bir kimse nasıl ki satın aldığı bir malı hibe edebilir veya üçüncü bir kimseye satabilirse satıcısına satmasında da bir sakınca yoktur. Şâfiî tarafından gerekçeler bu şekilde sıralandıktan sonra şöyle bir açıklama yapılır: "İkinci satım birinci satımın aynısı değildir. Allah (c.c.) alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır. Bu işlem faiz değil alım-satımdır."⁵⁸ Şâfiî hukukçu-

⁵⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebû Bekir, *İlamü'l-muwaakkiin*, 3/133.

⁵⁶ Merdâvî, Ebû'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed, *İnsaf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilaf ala mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdülfettah Muhammed el-huluv (Dâru'l-hicr (Mukni' ile basılmıştır)), 1414), 4/337.

⁵⁷ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endülüsî el-Kurtûbî, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Matbaatü'n-nehza, 1348), 12/549.

⁵⁸ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdülmuttâbî (İskenderiyye: Dâru'l-vefâ, 2001), 160, 161; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Nürî, *Ravzatü't-*

lara göre bu şekilde yapılan satımın caiz olmasına bir diğer gerekçe ise Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen şu hadistir:

“Rasûlullah (s.a.v.) Hayber için birisini görevlendirdi. O, Rasûlullah'a (s.a.v.) güzel hurma getirdi. Rasûlullah “bütün Hayber hurmaları böyle mi?” diye sordu. “Hayır, ey Allah'ın Rasûlü biz bunun bir sâ'ını iki sâ' veya iki sâ'ını üç sâ' hurma vererek alıyoruz.” diyerek cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdular: “Böyle yapma! Önce elindeki sat. Aldığın parayla iyi hurma satın al.”⁵⁹ Şafiî hukukçulara göre hadisteki iyi hurmayı satan kişinin kötü hurmayı satın alan kişi olması imkân dahilindedir. Yani bu durumda kişinin parası, îne satımında olduğu gibi kendisine dönmektedir.⁶⁰

Şafiî'nin metinlerinden îne satımını caiz saymasının gerekçesinin onun zâhiri yaklaşımı olduğu anlaşılır. Nitekim o, eserinde çeşitli vesilelerle akitlerde zâhire baktığını, niyete itibar etmediğini dile getirmekte ve bundan dolayı zâhiren / şeklen sahih olan bir akdin sıhhatine hükmedeceğini ifade etmektedir. Ancak Şafiî, niyetin şart koşularak veya başka bir yolla dışa vurulması durumunda bunun akdi fâsit kılacağını ifade eder.⁶¹ Bununla birlikte Ebû İshak el-İsferâyîni ve eş-Şeyh Ebû Muhammed gibi bir kısım Şafiî hukukçu tarafından îne satımı taraflar arasında âdet haline gelmişse gerçekleştirilen akdin bâtil sayılacağı ifade eder.⁶²

Netice olarak îne satımında iki müstakil satım söz konusudur. Bunlardan birincisi malın vadeli satımı iken ikincisi aynı malın ilk satıcı tarafından peşin

tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrût: Daru alemlî-kütüb, 2003), 3/85,86; Bayındır, Servet, “Beyu'l-îne”, 123, 124.

⁵⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (y.y.: Dâr-u tûku'n-necât, 2001), “Buyû”, 89; “Vekâlet”, 3; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *Sahîh-u Müslim*, thk. Ebû Süheym el-Kerbî (Riyad: Beytü'l-efkârî'd-düvelî, 1998), “Müsâkât”, 95; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, Muhammed Enes Mustafa el-Hûn, *Sünenü'n-Nesâî* (Dımaşk: Dârü'r-risale el-alemiyye, ts.), “Buyû”, 41; Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Esbahî, *el-Muwattâ: rivayetü Muhammed b. Hasen*, thk. Takıyyüddin en-Nedvî (Dımaşk: Dârü'l-kalem, 1991), “Buyû”, 20, 21.

⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebû Bekir, *İ'lamü'l-muwaqqîn*, 3/219; Apaydın, Yunus, “İne”, 22/22/284.

⁶¹ Şafiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, 4/152; Bayındır, Servet, “Beyu'l-îne”, 124.

⁶² Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Nûrî, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 3/86.

satın alınmasıdır. Her iki akit de müstakil olarak caizdir. Ancak İslam hukukçularının çoğunluğu ve şart koşulduğu ya da âdet haline geldiği takdirde Şafiî hukukçular tarafından bu durumun faiz almak için bir hile olduğu ifade edilir. Zira bir mal geri vermek için satın alınmaz. Nitekim ine satımında satıcı, az verip çok almakla itham edilmekte ve bu durumun faiz hilesi olduğu ifade edilmektedir. Yani taraflar, aralarında anlaşarak iki caiz akitle faiz sonucuna ulaşmaktadır. Çünkü birinci sözleşme ikinci sözleşmenin sebebidir ki İslam hukukçuları bu durumun satım sözleşmesinin maksadına aykırı olduğunu belirtir. Nitekim burada taraflardan birinin faizli borca erişme kastının olduğu aşikardır.⁶³ Bu durum ise hangi tarafın faizli borca erişmek istediği hangi tarafın ise faiz almak istediğinin bilindiği anlamına gelmektedir. Ayrıca bu akitte faiz alma durumunun her zaman için gerçekleşiyor olması gerekir. Aksi halde çoğunluk İslam hukukçuları tarafından ine akdinin faizli olduğunun ifade edilmesi yanlış bir çıkarım olacaktır. Zira bir akdin faizli olarak itham edilmesi, istisnalar dışındaki her durumu ihtiva etmesini gerektirir.

4. Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesinde Nakdi Mutabakatla Sonlanmanın “İne Satımı” Niteliği ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

EVİS’te nakdi mutabakatla sonlanma, zikredildiği üzere maliyetleri düşürüp satıcı ve müşteriye emtianın fiyat riskinden korunma hususunda önemli avantajlar sağlamaktadır. Örneğin Nisan ayında ekim yapıp Aralık ayında hasat eden bir pamuk üreticisi; ekim alanlarının arttığını, sektöre yeni çiftçilerin girdiğini ve sonucunda fiyatların hasat zamanı düşeceğini düşünmektedir. Bundan dolayı ekim yapmadan pamuk fiyatlarının düşmesi hususunda kendisini korumak istemektedir. Bu durumda organize piyasadaki Aralık vadeli pamuk fiyatları ile pamuk vadeli işlem sözleşmesinde hasat edeceği ürüne denk olacak şekilde satıcı (kısa pozisyon) olur. Netice olarak Aralık kontratının vadesinde pamuk fiyatları için iki durum söz konusu olacaktır. Birinci duruma göre pamuk fiyatları organize piyasadaki fiyatlara göre düşmüştür. Bu durumda çiftçi hasat ettiği pamuğu spot piyasada düşük fiyata satarken pamuk vadeli işlem sözleşmesini nakdi mutabakatla sonlandırması sonucu

⁶³ Bununla birlikte erken dönem İslam hukuk literatüründe tarafların faizli işleme bulaşmamak için ine satımını gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Kâdihân, Ebû'l-Mehasin Fahreddin Hasan b. Mansur, *Fetâvâ Kâdihân*, 2/244; Serahsî, Ebû Bekr Şemsülemme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, 19/81.

aynı oranda kâr elde edecektir. Böylece pamuğun fiyatı belirli bir seviyede sabit kalacaktır. İkinci duruma göre ise pamuk fiyatları organize piyasadaki fiyatlara göre artmıştır. Bu durumda çiftçi hasat ettiği pamuğu spot piyasada yüksek fiyata satarken pamuk vadeli işlem sözleşmesini nakdi mutabakatla sonlandırması sonucu aynı oranda zarar elde edecektir.⁶⁴ Bundan dolayı bu yöntemle sonlandırma çoğu kere tercih edilen bir yöntemdir. Ancak nakdi mutabakatla sonlanan EVİS, bir kısım çağdaş İslam hukukçuları tarafından îne satımına benzetilmekte iken diğer bir kısmı tarafından benzetilmemektedir.

EVİS'te nakdi mutabakatın îne satımına benzediğini düşünen çağdaş İslam hukukçuları, nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'te emtianın vadeli satılıp daha sonra da peşin ve daha ucuz fiyattan satın alınmış gibi görünmesine sebep olduğunu iddia eder. Onlara göre bu şekilde satıcı veya müşteri ile takas merkezi arasında iki sözleşme yapılarak bir fazlalık (faiz) elde edilmektedir. Bundan dolayı onlar bu işlemi îne satımına benzetmektedir.⁶⁵

EVİS'te nakdi mutabakatın îne satımına benzemediğini düşünen çağdaş İslam hukukçuları, îne satımının haram kabul edilmesinin tarafları faize götürmesinden dolayı olduğunu ifâde eder. Ancak onlar tarafından EVİS ile hiçbir kimsenin kredi elde etmek gibi bir amacının olmadığı, tarafların böyle bir amacı olsa dahi vadeli işlem piyasasında bunu gerçekleştiremeyeceği ifâde edilir. Zira onlara göre bu sözleşmelerin amacı kredi vermek değil riskleri yönetmektir.⁶⁶

Nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in vadede gerçekleşen peşin nitelikli ikinci bir sözleşme oluşu ve buna bağlı takasın gerçekleştiği dikkate alındı-

⁶⁴ Emtia vadeli işlem sözleşmesinde fiyat riskinden korunmak için alınan pozisyonlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Biket, Cahit Alkım, *Yatırım Bankalarında Emtialara Dayalı Vadeli Enstrümanların Kullanımı ve Türkiye Uygulaması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 74-77.

⁶⁵ Ebû Zeyd, Abdülazîm, "tahlilü'l-fikhî ve'l-mekâsîdî li'l-müştakkâtî'l-mâliyye", *Mecelletü Camiati'l-Melik Abdulaziz el-İslâmî* 27/3 (2014 1435), 16; Lâhim, Usâme b. Hamûd b. Muhammed, *Beyn'd-deyn*, 1/650; Özpolat, İbrahim, *Emtia Türev Sözleşmeleri*, 237.

⁶⁶ Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed, *Ahkâmü't-teâmül*, 979, 980; Bashir, Muhammad Âmine, *Risk Managament*, 177; Kamali, Muhammad Hashim, *Analysis of Futures*, 238.

ğında İslam hukuk mezhepleri açısından şu şekilde bir değerlendirme yapılabilir:

Hanefî ve Hanbelî mezhep hukukçularının görüşlerine göre EVİS'in nakdi mutabakatla sonlandırılması durumunda ine satımına sebep olduğu söylenebilir. Çünkü Hanefî hukukçulara göre ine satımının caiz olmamasının gerekçesi hasar (tazmin) sorumluluğu üstlenilmeyenden kâr elde etmektir. Bundan dolayı onlara göre ikinci akitteki müşterinin (ilk akitteki satıcı) bedeli peşin vermesiyle bedeli peşin vermeyip alacaklar arasında takas yapılması arasında fark yoktur.⁶⁷ Zira ilk akitte semen kabz edilmediğinden satıcının hasar sorumluluğuna girmemiştir. Bundan dolayı mebi' kendisine geri döndüğünde ve takas gerçekleştiğinde satıcı için fazla bir miktar kalmaktadır ki bu faizdir. Aynı görüşü savunan Hanbelî hukukçulara göre de ikinci akitteki satın alınmanın peşin veya vadeli nitelikte olması⁶⁸ aynı değerlendirmeye tâbî tutulmaktadır.⁶⁹

Malikî hukukçular, her kim vadeli şekilde bir emtia satıp daha sonra aynı vade için aynı emtiayı ister aynı fiyattan ister daha fazlasına isterse de daha azına geri satın alırsa bunun caiz olduğunu ifâde eder. Çünkü onlara göre bu durumda faiz gibi sakınılacak bir gerekçe yoktur.⁷⁰ Örneğin İbn Rüşd, şart koşulmasa dahi vadeler birleştiğinde takasın gerektiğini, bu durumda ise bütün şekillerde töhmetin ortadan kalktığını ifâde eder.⁷¹ Nefrâvî ise yasaklanan ine satımı gibi akitlerde takas şart koşulursa akdin caiz hale dönüşeceğini ifâde eder. Zira o, bu konudaki kuralın “başlangıçta caiz olan, ancak takas şartının ortadan kaldırılmasıyla caiz olmaktan çıkar; başlangıçta caiz olmayan

⁶⁷ Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *Înâye fi şerhi'l-Hidâye*, 9/150; İbn Hümâm, Kemaleddîn Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamîd, *Fethü'l-kadîr*, 6/81.

⁶⁸ Bu mezhep hukukçularına göre vadenin birinci akitle aynı tarihte veya daha yakın ya da daha uzak olması arasında fark olmadığı anlaşılmaktadır. Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed, *Esvâkü'l-mâliyye*, 978.

⁶⁹ Merdâvî, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed, *İnsaf*, 11/192.

⁷⁰ Menûfî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-Rabbânî li risâleti Ebî Zeyd el-Kayravânî*, thk. Yusuf eş-şeyh Muhammed el-Bukâî (Bejrût: Dâru'l-fikr, 1412), 2/64,238.

⁷¹ İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/43, 44.

ise ancak takas şartıyla caiz hale gelir” kâidesine dayandığını belirtir.⁷² Zira onlara göre îne satımının haram olmasının gerekçesi, tarafları faize götürmesidir. Bunun nedeni ise bu akitte fayda cereyan eden karz anlamının bulunmasıdır. Nitekim îne satımında satıcı (ikinci akitteki müşteri), az verip çok almakla ithâm edilir.⁷³ Bunun sebebi bedelin peşin olarak verilir daha sonrasında fazlasıyla geri alınmasıdır. Nitekim onlara göre bu satımın îne olarak isimlendirilmesi, bedelin peşin olarak verilmesinden dolayıdır.⁷⁴ Ancak vadede takasın söz konusu olması durumunda îne satımının ikinci akdindeki müşterinin (ilk akitteki satıcı) karşı tarafa verdiği bedel, karşı tarafa teslim edilmeyecektir. Nakdi mutabakatla sonlanan EVİS de bu şekilde gerçekleşir. Nitekim nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’te bedellerden herhangi biri başlangıçta kabzedilmeden vadede takas gerçekleşmekte bundan dolayı da burada az verip çok almaya dönük bir hilenin söz konusu olmadığı ifade edilmektedir.⁷⁵

Netice olarak EVİS’in -caiz olduğu varsayımıyla hareket edildiğinde nakdi mutabakatla sonlanması, hukukî olarak vadede peşin nitelikli ikinci bir sözleşme gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Gerçekleşen ikinci sözleşmenin sonucunda ise taraflar arasında takas yapılmaktadır. Takas yapılmasından dolayı burada faiz hilesinin söz konusu olmadığı ve îne satımına benzemediği düşünülmektedir. Bununla birlikte makalede nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’in îne satımına benzemediği kanaati için iki gerekçe daha ilave edilecektir. Bunlardan birincisi nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’te az verip çok alacak tarafın bilinmemesidir. Halbuki îne satımında borç vermek yerine malı pahalı fiyata satın ucuza geri alan taraf (fazlalık bir miktar elde edecek kimse) bilinmektedir. Nakdi mutabakatla sonlanan EVİS’te ise fiyatlar sürekli bir şekilde değişime uğradığından vadede hangi tarafın fazlalık bir miktar elde edeceği sözleşme yapılırken bilinmemektedir. Nitekim hem finans hem de çağdaş İslam hukuku literatüründe EVİS’in gerçekleştirilme amaçları ara-

⁷² Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Salim, *Fevâkihü’l-Devanî alâ risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*, thk. Abdülvaris Muhammed Ali (Beyrût: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1430), 2/166.

⁷³ Menûfî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî, *Kifayetü’t-tâlibi’r-Rabbânî*, 2/64,238.

⁷⁴ İbn Neccâr, Ebû Bekr Takıyyuddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz, *Münteha’l-irâdât*, 2/282.

⁷⁵ Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed, *Ahkâmü’t-teâmül*, 979, 980.

sında faiz almak zikredilmemekte⁷⁶ ve bir kısım çağdaş İslam hukukçusu tarafından EVİS'in faiz almak amacıyla gerçekleştirilemeyeceği bizzat ifade edilmiştir.⁷⁷ İkincisi ise nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'te her zaman için az verip çok alma durumunun söz konusu olmamasıdır. Zira ine satımında taraflardan birisi çoğunlukla diğer taraftan fazla bir miktar elde eder. Ancak nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'te emtianın fiyatı sürekli bir şekilde değişime uğradığından çoğunlukla taraflardan birisi diğer tarafa göre fazla bir miktar elde ederken bu durum her zaman için gerçekleşmez. Örneğin nakdi mutabakatla sonlanan sözleşmedeki emtianın vadedeki uzlaşma fiyatı ile sözleşme fiyatı aynı olabilir. Bu durumda taraflar arasında takas gerçekleşeceğinden herhangi bir nakit akışı söz konusu olmayacaktır. Bu iki gerekçeden dolayı da nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in ine satımına benzemediği söylenebilir.

Sonuç

EVİS'te her iki bedel de vadeli ve sözleşme vadeli işlem borsalarında gerçekleştirilmektedir. Bu sözleşmeler her ne kadar satıcı ile müşteri arasında gerçekleştiriliyor gibi görünse de aslında “takas merkezi ile satıcı” veya “takas merkezi ile müşteri” arasında gerçekleştirilen iki taraflı bir sözleşmedir. Yani takas merkezi borsalarda EVİS'i gerçekleştirmek isteyen tarafların arasına girerek her bir tarafın karşı tarafını oluşturur. Zira bu durum ödememe ve geç ödeme gibi sorunların önüne geçerek vadeli işlem borsalarında alım satımların aksamadan devam edebilmesini güvence altına alır.

EVİS fiziki teslim, ters işlem ve nakdi mutabakat olmak üzere üç farklı şekilde sonlandırılabilir. Nakdi mutabakat hukukî anlamda EVİS'in vadesinde gerçekleştirilen peşin nitelikli ikinci bir sözleşmedir. Bu durum ilk sözleşmedeki emtia satıcısının, vadede sattığı emtiayı peşin olarak geri satın alması veya ilk sözleşmedeki emtia müşterisinin, vadede satın aldığı emtiayı peşin olarak geri satması anlamına gelir.

⁷⁶ Erol, Ümit, *Futures Piyasaları*, 9,11; Ersan, İhsan, *Finansal Türevler*, 12; Geyikçi, Umut Burak, *Türev Ürünler ve Swap İşlemleri* (Gazi Kitabevi, 2019), 3; Biket, Cahit Alkım, *Emtialara Dayalı Vadeli Enstrümanlar*, 133; Sââtî, Aburrahîm Abdulhamîd, “Nahve müştekkât mâliyye İslâmîyye li-ıdaratı'l-mehâtirî't-ticariyye”, 80.

⁷⁷ Detaylı bilgi için bk. Bashir, Muhammad Âmine, *Risk Management*, 177.

İki kişi arasında gerçekleşen îne satımı, kişinin bir malı yüksek fiyattan vadeli olarak satıp teslim ettikten sonra, yüksek olan bedel müşterinin zimmetinde borç olarak kalmak üzere aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak satın alması veya bir malı peşin olarak satıp aynı malı müşteriden yüksek fiyattan vadeli olarak satın almasıdır. Görüldüğü üzere îne satımında biri vadeli diğeri peşin nitelikli iki akit söz konusudur. Her iki akit de müstakil olarak değerlendirildiğinde caiz kabul edilmektedir. Ancak iki caiz akdin birleşimiyle oluşan îne akdi İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından faiz almak için bir hile olarak görülmüştür. Yani taraflar, aralarında anlaşarak caiz görülen iki farklı akdi bir araya getirmek suretiyle faiz sonucuna ulaşmaktadır. Çünkü bir mal geri vermek için satın alınmaz veya geri almak için satılmaz. Bu ise taraflardan birinin niyetinin faizli borç vermek diğerinin ise faizli borç almak olduğu anlamına gelir. Bundan dolayı îne satımı klasik İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından caiz kabul edilmemektedir.

Nakdi mutabakatla sonlanan EVİS, bir kısım çağdaş İslam hukukçuları tarafından faiz barındırdığı iddia edilerek îne satımına benzetilmiştir. Nitekim nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in Hanefî ve Hanbelî mezhep hukukçularının görüşüne göre îne satımına benzediği söylenebilir. Çünkü onlara göre ikinci akitteki müşteri tarafından (ilk akitteki satıcı) bedel peşin de ödense vadeli de olsa aynıdır ve faize sebep olur. Ancak Mâlikî hukukçulara göre îne satımına benzediği söylenemez. Çünkü onlara göre vadede takas yapıldığında îne akdinin haramlık gerekçesi olan faize götürme durumu bulunmaz. Zira îne akdinde fayda cereyan eden karz anlamı bulunmaktadır. Bu ise bedelin, ikinci akitteki müşteri (ilk akitteki satıcı) tarafından peşin verilmesinden dolayıdır. Ancak nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'te peşin verilen herhangi bir bedel olmadığından ve vadede takas yapıldığından dolayı sakınılacak herhangi bir gerekçe kalmaz. Biz de vadede takas yapılması durumunda menfaat sağlayan borç gibi sakınılacak bir gerekçe olmadığını düşündüğümüzden nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in îne satımına benzemediğini düşünmekteyiz. Bununla birlikte nakdi mutabakatla sonlanan EVİS'in îne satımına benzemediğini ifade edebilmek için iki gerekçe daha ilave edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bunlardan birincisi fazlalık almak isteyen tarafın bilinemesi, ikincisi ise her zaman için fazlalık alma durumunun söz konusu olmasıdır.

Kaynakça

- Akdemir, Caner. *İslam Hukukunda Beyu'l-ma'dûm ve Günümüz Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri Açısından İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Aktepe, İshak Emin. *Faiz ve Finansman Hadisleri*. İstanbul: Yedirenk, 2010.
- Âli Süleymân, Mübârek b. Süleymân b. Muhammed. *Ahkâmü't-teâmül fi'l-esvâki'l-mâliyye*. Riyad: Kunûzu İşbiliyya, 2005.
- Apaydın, Yunus. “İne”. *Türkiye Dîyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/283-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Aslan, Tünay, Yılmaz, Erdal. “Finansal Risklerin Yönetilmesinde Türev Ürünlerin Kullanımı: Borsa İstanbul (Bist) 100 Endeksi'ndeki Şirketler Üzerine Bir Araştırma”. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2016), 663-678.
- Bâbertî, Ekmeleddîn. *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*. Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.
- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *İnâye fi şerhi'l-Hidâye*. Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Bak, Başak. “Borsa Opsiyon Sözleşmesi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64/4 (ts.), 39-75.
- Bashir, Muhammad Âmine. *Risk Managament in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*. çev. Sak, Ali Kürşat, Karakaya, Gencay. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020.
- Bayındır, Abdulaziz. *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2008.
- Bayındır, Servet. *Fikhî ve İktisâdî Açından İslâmî Finans (Para ve Sermaye Piyasaları 2)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Bayındır, Servet. “Katılım Bankacılığı İçin Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fıkhi Açından İncelenmesi”. *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*. haz. Aydın Yabancı. 155-206. İstanbul: Erkam Matbaası, 2009.

- Bayındır, Servet. "Şafii Fukahasının Beyu'l-îne hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslâmî Finans Piyasalarına Yansıması". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013).
- Biket, Cahit Alkım. *Yatırım Bankalarında Emtialara Dayalı Vadeli Enstrümanların Kullanımı ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Buhârî. *Sahîhu'l-Buhârî*. y.y.: Dâr-u tûku'n-necât, 2001.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kurân*. Beyrût: Daru ihyâi türâsî'l-Arabî, 1405.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî. *Şerhu muhtasaru't-Tahâvî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*. thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed, Said Bektaş. Beyrût: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım., ts.
- Chambers, Nurgül. *Türev Piyasalar*. İstanbul: Beta Yayınları, 2007.
- Darîr, Sıddık Muhammed Emin. *el-Garâr ve eseruhu fi'l-ukûd*. Beyrût: Dâru'l-cîl, 1990.
- Demir, Koray, Kaya, Arslan. "Türev İşlemlerin Hukuka Uygunluğu Sorunu – Bankaların Türev İşlemlerden Doğan Yükümlülükleri". *İstanbul Hukuk Mecmuası* 76/1 (2018), 174-204.
- Deniz, Birnur. *Osmanlı Öncesi Orta Asya Hanefî Fıkında İne Akdi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Derdîr, Şerhu'-s-sağîr alâ ekrabi'l-mesâlik. Beyrût: Muhammed Abdüsselâm Şâhin, 1995.
- Doğan, Buket. *Genel Olarak Türev Araç Sözleşmeleri ve Vadeli İşlem Sözleşmesine Hukuki Bir Bakış*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Durmuş, Abdullah. *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.

- Durmuş, Abdullah. “II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi ‘Günü-müzdeki Meseleler’”. *Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri*. ed. Bayyığit, Mehmet. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınlar, 2016.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş’as b. İshak el-Ezdî Dâvud es-Sicistânî. *Kitâbü’s-Sünen*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Daru’l-kible li’s-sekâfeti’l-İslâmiyye, 1419.
- Ebû Gudde, Abdüsettar. “el-İhtiyârât fi’l-esvâki’l-mâliyye”. *Mecelletü Mec-mai’l-fikhi’l-İslâmî*.
- Ebû Zeyd, Abdulazim. “et-Tahlilü’l-fıkhi ve’l-makasîd li’l-müştakkati’l-mâliyye”. *Mecelletü Camiati’l-Melik Abdulaziz el-İslâmî* 3/27 (2014).
- Ebû Zeyd, Abdülazîm. “tahlilü’l-fıkhi ve’l-mekâsîdî li’l-müştakkâti’l-mâliyye”. *Mecelletü Camiati’l-Melik Abdulaziz el-İslâmî* 27/3 (2014 1435), 3-44.
- Ebû’t-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi. *Kâmûsu’l-muhît tercümesi= el-Okÿânûsu’l-basît fi tercemeti’l-Kâmûsu’l-muhît*. thk. Mütercim Âsım Efendi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Erol, Ümit. *Futures Piyasaları: Teori ve Pratik*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği, 1994.
- Ersan, İhsan. *Finansal Türevler: Futures, Options, Swaps*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1998.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tezhîbü’l-Luga*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kâhire: Daruru’l-Misriyye, ts.
- Feddâd, Ayyâşî. *el-Bey’u ale’s-sıfati li’l-ayni’l-gâibeti vema yesbütü fi’z-zimmeti*. el-Ma’hedü’l-İslâmî li’l-buhus ve’ t-tedrib, 1420.
- Feyyâz, Atıyye. *Sûku’l-evraki’l-mâliyye fi mîzani’l-fıkhi’l-İslâmî*. Kâhire: Dâru’n-Neşr li’l-Camiât, 1998.
- Geyikçi, Umut Burak. *Türev Ürünler ve Swap İşlemleri*. Gazi Kitabevi, 2019.

- Gözübenli, Beşir. "Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlîlî bir Değerlendirme". *XI. Vakıf Haftası Kitabı*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1994.
- Hasan, Ahmed Muhyiddin Ahmed. *Amelü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmî*. Mekke: y.y., 1984.
- Hattâb, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruaynî. *Mevâhibü'l-celîl li şerhi muhtasarı Halîl*. nşr. Zekeriya Umeyrât. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1416.
- Hattâb, Kemâl Tevfik. "Nahve Sûk Mâliyye İslâmiyye". b.y.: y.y., t.s.
- Heyet. *el-Meayîru's-Şeriyeye (AAOIFI)*. Manama: Heyetü'l-muhâsebe ve'l-mürâcea li'l-müessesati'l-mâliyyeti'l-İslâmîyye, 2010.
- Heyet. *Karârât ve tavsiyyât*. Dımaşk: Dâru'l-kalem, t.y.
- Heyetü Râbitati'l-âlemi'l-İslâmî el-Macmau'l-fıkhî'l-İslâmî. *Karârât*. Mekke: y.y., 1985.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz ed-Dımeşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Usâmeddin b. Muhammed Sâlih Furfûr. Dımaşk: Ma'hedu Cemiyetü'l-Fethi'l-İslâmî, 1421.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endülüsî el-Kurtûbî. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Matbaatü'n-nehza, 1348.
- İbn Hümâm, Kemaleddîn Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamîd. *Fethü'l-kadîr*. Beyrût: Darü'l-fikr, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebû Bekir. *İ'lamü'l-muvakkiin an Rabbi'l-alemîn*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Mısır: b.y., 1955.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dâru İhyai't-türasi'l-Arabî, t.s.
- İbn Neccâr, Ebû Bekr Takiyyuddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz. *Mün-teha'l-irâdât fi cemi'l-Mukni' mea't-tenkîh ve ziyâdât (Osman en-Necdî haşiyesi*

ile basılmıştır). thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrût: Müessesetu'r-risale, 1999.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. b.y.: Dâru'l-mârife, 1402.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Mu-kaddimetü'l-mümehtidât*. Beyrût: Hacci-Muhammed, 1988.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalîm. *Mecmûatü'l-fetâvâ*. thk. Âmir el-Cezzâr, Enver el-Bâz. b.y.: Dâru'l-vefa, 1426.

İmrânî, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah. *Ukûdü'l-mâliyyeti'l-mürekkebe: dirase fıkhiyye te'siliyye ve tatbikiyye*. Riyad: Darü'l-künûzi İşbiliyyâ, 1427.

İnanır, Ahmet. *Osmanlı Fetoalarında Muâmele-i Şer'iyye Bey'i-İne*. Ankara: Son-çağ Akademi, 2022.

Kâdîhân, Ebü'l-Mehasin Fahreddin Hasan b. Mansur. *Fetâvâ Kâdîhan*. Kâhire: Muhammed Şâhin Efendi, 1865.

Kamali, Muhammad Hashim. *Islamic Commercial Law An Analysis of Futures and Options*. çev. Lila, Nazan. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020.

Karadâğî, Ali Muhyiddin. “el-Esvâkü'l-mâliyye fi mîzani'l-fikhi'l-İslâmî”. *Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî* 7/1 (1992 1412).

Kâsânî, Ebû Bekr Alaaddin Ebû Bekr b. Mesud Ahmed el-Hanefî. *Bedâiu's-sanâî' fi tertibi's-Şerai'*. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1406.

Khan, M. Akram. “Commodity Exchange and Stock Exchange in Islamic Economy”. *The American Journal of Islamic Social Science* 5/1 (1988).

Khan, M. Fahim. *Islamic Future and Their Markets*. Cidde: Islamic Development Bank Islamic Researc and Training Institute, 2000.

Koy, Ayben. *Türev Piyasalar: Emtia Türevleri-Opsiyonlar, Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Swaplar*. Ankara: Seçkin Yayınlar, 2020.

Köse, Saffet. *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.

- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Mevsûatü'l-Kavâidi'l-Fikhiyyeti'l-Mukârene et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmed Sirac, Ali Cum'a Muhammed. Kâhire: Daru's-selâm, 2004.
- Kurâ, Muhammed Ali Kurâ. "el-Eshum, el-ihtiyârat, el-müstakbeliyyât ve envâ'uhâ ve'l-muâmelatilleti tecrî fihâ". *Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî* 7/1 (1992 1412), 193-222.
- Kuruç, Bilsay. "Brettoon Woods Antlaşması'nın 70. Yılı". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 34/1 (2016), 57-26.
- Lâhim, Usâme b. Hamûd b. Muhammed. *Bevu'd-deyn ve tatbîkâtühü'l-muâsıra fi fikhi'l-İslâmî*. Riyad: Darü'l-Meymân, 1433.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Esbahî. *el-Muvattâ: rivayetü Muhammed b. Hasen*. thk. Takıyyüddin en-Nedvî. Dimaşk: Dâru'l-kalem, 1991.
- Menûfî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî. *Kifayetü't-tâlibi'r-Rabbânî li risâleti Ebî Zeyd el-Kayravânî*. thk. Yusuf eş-şeyh Muhammed el-Bukâî. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1412.
- Merdâvî, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed. *İnsaf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilaf ala mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdülfettah Muhammed el-huluv. Dâru'l-hicr (Muknî' ile basılmıştır), 1414.
- Mihnâ, Hâlid b. Abdurrahmân b. Nâsır. *el-Müştakât mâliyye fikhiyye*. b.y.: y.y., 2013.
- Mîsâvî, Abdullah es-Sâdık. "el-Ukûdü'l-müstakbeliyye min manzûri's-Şerîati'l-İslâmîyye". *Mecelletü'l-ulumi'l-kânuniyye ve's-Şerîyye* 17 (2020).
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. *Sahîh-u Müslim*. thk. Ebû Süheym el-Kerbî. Riyad: Beytü'l-efkârî d-düvelî, 1998.
- Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Salim. *Fevâkihü'd-Devanî alâ risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*. thk. Abdülvaris Muhammed Ali. Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1430.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, Muhammed Enes Mustafa el-Hûn. *Sünenü'n-Nesâî*. Dimaşk: Dâru'r-risale el-alemiyye, ts.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Nûrî. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. Beyrût: Daru alemlî-kütüb, 2003.
- Onur, Abdullah. “Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesinde Tarafların Hukuki Konumunun İslam Hukukuna Göre Değerlendirilmesi”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 9/2 (31 Aralık 2023), 210-240. <https://doi.org/10.54863/jief.1338284>
- Onur, Abdullah. *İslam Hukuku Açısından Emtia Vadeli İşlem Sözleşmesi (Future İşlemler)*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Buhûs fî kazaya fikhîyye muâsıra*. Katar: Vizâratü'l-evkâf ve'ş-şuûnî'l-İslâmîyye, 2013.
- Özpolat, İbrahim. *İslam Hukuku Açısından Emtia Türev Sözleşmeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Özşahin, A. Kerem. *Vadeli İşlem Sözleşmesinin Hukukî Niteliği*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 1999.
- Penezoğlu, Yusuf Gökhan. *Hukukî Yönleriyle Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Müşteri ile Piyasa Üyesi Arasındaki İlişki*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Sââtî, Aburrahîm Abdulhamîd. “Nahve müştekkât mâliyye İslâmîyye lidarati'l-mehâtiri't-ticariyye”. *Mecelletü Camiati'l-Melik Abdulaziz el-İslâmî* 11 (1999 1419).
- Sellâmî, Muhammed Muhtâr. “el-İhtiyârât”. *Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî* 7/1 (1992), 327-339.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Beyrût: Darü'l-Ma'rife, ts.
- Serenli, Mehmet Fatih. *İslam Hukukunda Beyu'l-İne Akdi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Şafiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. thk. Rifat Fevzi Abdülmuttâbib. İskenderiyye: Dâru'l-vefâ, 2001.

Tunalı, Esmâ. *Vadeli İşlemler Piyasaları ve Türkiye Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası VOB ile Londra Finansal Future ve Opsiyon Borsası LIFFE'nin Karşılaştırılması*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Uzunoglu, Sâdî. *Yeni Finansman Teknikleri*. İstanbul: Strata yayınları, 1998.